

Дослідниками встановлено, що рефлексивні процеси мислення активно формуються в молодшому шкільному віці. Скажімо, Д. Ельконін указував, що "...дитина до кінця молодшого шкільного віку опановує вмінням свідомо міркувати й керувати своїми розумовими процесами" [203, с.51]. Досліджуючи можливість розвитку шестирічок засобами навчальної діяльності, Г. Цукерман довела, що навчальне співробітництво з однолітками є однією із необхідних умов "вироснування" рефлексивних здібностей дітей. Окрім цього, вдалося підтвердити, що вже в молодшому шкільному віці в учнів з'являється якісно новий вид рефлексії – "визначальна рефлексія". "Її формула: я – знаю, і я знаю, що знаю (або не знаю) це" [199, с.41]. По цьому, В. Андронов відзначає "...істотний психологічний вплив рефлексії, як уміння розглядати основу власних дій та аналізувати можливі умови їх ефективного виконання" [6, с.69].

На підставі аналізу виокремлених підходів визначаємо розумові здібності за особливий вид пізнавальних, які виявляються в допитливості й спрямованості на розуміння, подолання й пізнання сутності предметів і явищ з притаманною для них асиметричною гармонією форм, операцій і властивостей мислення із індивідуальним ступенем виразності й означення змістовних компонентів їхнього розвитку. Це:

1. Поняття – як інтегративна форма мислення;
2. Розумові операції (аналіз, синтез, порівняння, класифікація, узагальнення, аналогія);
3. Властивості мислення – самостійність, креативність, рефлексивність [6, с.69].

2.3. Наступність у соціокультурному розвитку дошкільників і молодших школярів

Вплив інститутів соціалізації, ефективність конкретних методів навчання та виховання особистості визначається не рівнем засвоєння дитиною надбань минулого, соціального досвіду і цінностей попередніх поколінь, а тим, наскільки ці виховні впливи готують її до самостійного життя, формують здатність до творчої діяльності, вирішення таких завдань, яких не було у досвіді попередніх поколінь. Отож, самовизначення особистості в умовах глобалізації суспільства стає однією із пріоритетних цілей системи освіти.

Проблеми наступності у соціокультурному розвитку дітей дошкільного та молодшого шкільного віку обумовлені потребою створювати простір для реалізації в педагогічному процесі

дошкільного навчального закладу і початкової школи єдиної, динамічної та перспективної системи, спрямованої на формування особистості.

Результати аналізу останніх досліджень і наукових публікацій свідчать про посилення уваги учених до різних аспектів проблеми соціокультурного розвитку особистості. Питання формування соціокультурного досвіду дітей розглядають В. Абраменкова, Н. Голованова, Р. Калько, І. Кон, Т. Кондратенко, М. Мід, В. Москаленко, А. Мудрик, С. Осіпова, І. Рогальська, С. Тарасов та ін. Важливі аспекти забезпечення наступності у згаданому віковому діапазоні відображено у дослідженнях Л. Артемової, А. Богуш, О. Кононко, Н. Лисенко, З. Плохій, О. Савченко, Г. Тарасенко та ін.

Наступність відповідно до чинного законодавства та нормативно-правових документів є однією чи не з обов'язкових умов забезпечення неперервності здобуття освіти, яка певною мірою зумовлює єдність, взаємозв'язок та узгодженість мети, змісту, методів і форм навчання й виховання з урахуванням вікових особливостей дітей. Проте на практиці зустрічаємо певні проблеми між всіма суміжними ланками освіти (дошкільною і шкільною, шкільною і вузівською тощо), які суттєво знижують стабільність і якість освітнього процесу. З-поміж таких проблем виокремлюємо наступність у педагогічному супроводі процесу соціалізації дошкільника та молодшого школяра, а також цілеспрямоване і стихійне опанування ними соціокультурним досвідом людства.

Перед нами постає завдання: теоретично обґрунтувати сутність поняття “соціокультурне середовище”, увиразнити соціальні характеристики формування особистості дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, виділити педагогічні умови реалізації наступності задля соціокультурного розвитку дошкільників та молодших школярів.

Теоретичний аналіз проблеми наступності у соціокультурному розвитку дітей дошкільного та молодшого шкільного віку передбачає конкретизацію поняття “соціокультурне середовище”, поряд з яким у науковій літературі послуговуємося змістом категорій “соціокультурний простір” (П.Сорокін), “культурно-освітній простір” (В.М.Могілевська), “соціальне середовище” тощо.

Серед чинників, які суттєво впливають на якість освіти вчені виокремлюють “створення і окультурення” освітнього середовища на засадах загальнолюдських і національних цінностей. У загальнонауковому значенні середовище – це сукупність природних і

соціальних умов та впливів, що оточують людину; це життєвий простір, який активно чи пасивно діє на свідомість, почуття людини [15, с. 73]. Навколишнє середовище впливає прямо і опосередковано, а в школі тим дужче, чим органічніше вписується у цілеспрямований виховний процес.

Дошкільники і молодші школярі мають прямі чи опосередковані зв'язки з природним, соціальним, навчальним, ігровим, технологічним і психопедагогічним середовищем. О. Савченко зауважує: “Вихованість, навченість сучасної дитини – результат не лише діяльності педагога, а й впливу всіх перелічених середовищ” [15, с.74].

Соціальне середовище визначають як сукупність соціальних умов життєдіяльності людини (сфери суспільного життя, соціальні інститути, соціальні групи), що впливають на формування її свідомості та поведінки [17, с. 105].

У соціології поняття “соціокультурний простір” характеризується як інтегрована цілісність соціуму, культури і особистості (П.Сорокін). Відтак соціокультурним простором, в якому зростає дитина, створюються і обумовлюються не лише психосоціальні характеристики особистості, а й окремі біологічні особливості. Відповідно, у психологічній науці Л.Виготський розробив культурно-історичну концепцію психічного розвитку, відповідно до якої соціальна ситуація домінуюче впливає на онтогенез особистості.

Соціокультурне середовище є не простою сумою соціального і культурного середовища, а “...особливим, соціально організованим феноменом культури, в якому соціальний і культурний процеси тісно взаємопов'язані й взаємообумовлені, розвиваються в межах загальної ідеї і впливають на діяльність соціальних суб'єктів зі створення і освоєння духовних цінностей й суспільних орієнтирів” [17, с.106]

Узагальнення різноманітних дефініцій і понять “середовище”, “соціальне середовище”, “культурне середовище” дозволяє стверджувати, що соціокультурне середовище є вироблені людством культурні й духовні цінності, що формують світогляд індивіда, морально-ціннісні переконання, визначають його поведінку.

Отже, зміст соціокультурного середовища охоплює результати матеріальної та духовної діяльності багатьох поколінь, цінності, традиції, здобутки культури, твори мистецтва, культурні норми життєдіяльності, правила і зразки поведінки тощо. Залучення людини до культури, особистісна самореалізація здійснюються у спілкуванні й

спільній діяльності, які є передумовами і рушійними силами соціального розвитку.

Поняття “соціокультурне середовище” слід розглядати на різних рівнях:

- мегасередовище (умови існування та культури всього людства, його матеріальні, духовні й соціально-психологічні характеристики);
- макросередовище (держава, до якої належить індивід, суспільні норми, менталітет, національні традиції й цінності);
- мікросередовище – соціальне оточення кожного індивіда (сім’я, колектив, референтна група).

Вплив виокремлених рівнів середовища на розвиток особистості дитини слід розглядати у взаємозв'язку. До прикладу, моральні норми і моделі поведінки у малих соціальних групах (сім’я, колектив тощо) визначаються загальнолюдськими нормами та цінностями й обумовлюються особливостями менталітету й традицій конкретної національності. Отож на формування особистості впливає комплекс соціокультурних чинників.

За соціальним призначенням, як стверджують учені, соціокультурне середовище має відповідати трьом основним вимогам:

- формувати соціально й особистісно значущі потреби, інтереси, запити і забезпечувати умови для їх задоволення відповідно до соціальних і культурних норм;
- створювати умови для самореалізації духовних сил особистості й соціальних спільнот;
- забезпечувати відтворення соціокультурного потенціалу [17, с.107].

Педагогічний аспект проблеми передбачає вивчення особливостей соціокультурного розвитку дошкільника та молодшого школяра у різних соціальних інститутах: школа, сім'я, коло ровесників, ЗМІ тощо. Досягнення мети виховання і розвитку особистості дитини ґрунтується на їх взаємодії. Як стверджують науковці, педагогічний потенціал соціальних інститутів, що не належать до освітньої сфери сьогодні є рівноцінним зі шкільним, а за виховним ефектом може перевищувати його [8]. Проте дошкільні навчальні заклади і школа залишаються найважливішими інститутами виховання, адже серед характеристик і принципів діяльності освітніх установ значущими є цілеспрямованість, систематичність, гуманізм, орієнтація на різнобічний розвиток особистості та реалізація її творчого потенціалу.

Виникають суперечності між вимогами до формування виховного середовища сучасних освітніх установ і відсутністю

цілеспрямованої діяльності, насиченої морально-етичним змістом. Як зазначає О. Савченко: "... маємо спеціально створювати виховні і розвивальні ситуації, коли активно працюють моральні почуття, інтерес, мимовільна увага, пам'ять. Надзвичайно важливо, щоб дитину оточувало естетично-привабливе розвивальне і виховне середовище. Причому не створене раз і назавжди, а мінливе, змінюване педагогами, батьками разом з дітьми" [15, с.107].

Соціокультурний аспект виховного середовища початкової школи, на нашу думку, повинен відповідати моделі реального соціокультурного простору за межами школи, а також містити спеціально створені виховні та розвивальні ситуації, які формуватимуть соціальний досвід дитини: уміння знаходити рішення різноманітних проблем, організовувати співпрацю з іншими людьми, реалізовувати власні таланти й здібності.

Набуття соціокультурного досвіду шляхом участі дитини у соціальних відносинах і різних видах діяльності є способом досягнення рівноваги між особистістю і соціокультурним середовищем [13]. Залученням до ігрових дій, створення уявних ситуацій формується прагнення дитини бути активною і в реальних життєвих подіях. Унаслідок засвоєння дитиною певних соціальних навичок та їх використання у реальному житті формуються позитивні соціальні взаємини з однолітками та дорослими. Систематична робота педагога з означеного напрямку сприяє формуванню стійких соціальних інтересів і стабільності взаємин з оточуючими. Як зазначають науковці, цілеспрямоване моделювання соціокультурного середовища сучасної школи "дозволяє компенсувати і коригувати деформуючий вплив середовища, навчає дитину самостійно визначати своє ставлення до них і їм протистояти або враховувати у своїй діяльності" [13].

Наступність дошкільної та початкової освіти дозволяє зберегти рівновагу в розвитку дитини, адже, як стверджують психологи, цей період є кризовим в особистісному становленні. Л. Виготський підкреслював, що "...у 6–7 років настає криза, затримка росту, яка є ніби "точкою кипіння чи замерзання", після якої починається якісно новий етап розвитку особистості" [3, с. 203]. Життєдіяльність дитини підпорядковується певним правилам і шкільним нормам, які передбачають довільність та опосередкованість у ситуаціях взаємодії. Актуальним в цей період стає формування низки якостей особистості – ініціативність, самостійність, допитливість, здатність до творчої самореалізації, а також залучення дітей до національних та

загальнолюдських цінностей (А. Богуш, Н. Лисенко, І. Рогальська, С. Савченко, С. Литвиненко, Н. Побірченко, Т. Поніманська та ін.).

Нормативні документи, що регулюють сучасний зміст дошкільної та початкової освіти (Базовий компонент дошкільної освіти (2012), Державний стандарт початкової загальної освіти (2011), нові програми тощо) також ґрунтуються на особистісно орієнтованому та компетентнісному підходах. У Базовому компоненті дошкільної освіти визначено мету виховання дитини у дошкільному навчальному закладі: “забезпечення гармонійного розвитку особистості дитини, її фізичного і психічного здоров’я, виховання ціннісного ставлення до природного й соціального довкілля, до самої себе, формування механізмів соціальної адаптації та творчого втілення в умовах життя в товаристві незнайомих дітей і дорослих” [1, с. 4]. Таким чином, система дошкільної та початкової ланок освіти зорієнтовані на особливості дитини і повинні забезпечувати поетапне становлення дитячої особистості, її різнобічний розвиток, набуття досвіду, необхідного для самореалізації.

Натомість, на практиці зустрічаємося із певними стереотипами щодо реалізації наступності між дошкільням і початковою ланкою освіти: переорієнтація мети на засвоєння виключно навчального матеріалу, формування вузькопредметних знань, умінь і навичок, переважаність дошкільної освіти так званими “шкільними” технологіями (фронтальні заняття, вербальне навчання, систематичний контроль засвоєння знань, умінь, навичок), недостатність ігрових форм навчання та виховання у період вступу дитини до школи. Дошкільний період розвитку дитини неприпустимо сприймати лише як проміжний етап у підготовці до майбутнього життя – шкільного навчання. Необхідно пам’ятати про самоцінність дитинства, створити “...умови для повноцінного проживання дитиною сьогодення у порівнянні з підготовкою до майбутнього етапу життя” [1, с. 5].

Дитина народжується як істота біосоціальна. Умовами її розвитку є біологічні фактори, вроджені властивості організму, а джерелом розвитку, його рушійною силою і подразником – соціальні фактори: від середовища, в якому перебуває дитина, і аж до активної взаємодії з середовищем. Як зазначав Л. Виготський: “Ідеально виховати дитину можна лише в умовах спеціально організованого соціального середовища. Відповідно, проблеми виховного процесу можуть бути вирішені після розв’язання соціальних питань у всій повноті... Особистість при цьому необхідно сприймати не як “закінчену форму”,

а динамічну, постійно змінювану форму взаємодії між організмом і середовищем” [3, с. 198].

Саме у дошкільному віці формуються основні якості та соціальні характеристики дитини, стійкий внутрішній світ, форми поведінки, які дають підстави вважати її особистістю: починає керуватися у своїй поведінці моральними нормами, формуються моральні уявлення та оцінки; з’являється певне ставлення до себе та своїх можливостей.

Таким чином, упродовж дошкільного віку дитина проходить величезний шлях розвитку – від ототожнення себе з оточуючим середовищем до відкриття свого внутрішнього життя, самосвідомості.

I. Рогальська виділяє основні соціальні характеристики розвитку особистості у дошкільному дитинстві:

- перебуває на етапі становлення, дозрівання і розвитку; формування основ особистісної активності, самостійності, ініціативності, відповідальності та особистісного становлення;

- самоцінність цього періоду визначається наявністю дитячої субкультури;

- дошкільний вік (3-6 років) пов’язаний з домінуванням ігрової діяльності;

- дитячі види діяльності є специфічними і формують її головні досягнення у фізичному, психічному та соціальному розвитку, завжди відповідають її інтересам і потребам;

- це сенситивний період для первинної соціалізації особистості;

- період формування ціннісного ставлення до природи, культури, людей і самого себе, орієнтації на світ людей, осягнення змісту і форм людських стосунків;

- висока емоційна насиченість усіх сфер життєдіяльності дитини, її допитливість, безпосередність, оптимізм як важлива передумова для емоційно-практичного пізнання довкілля і самої себе.

- вразливість, навіюваність, залежність від дорослих, потреба у спілкуванні з ними, незахищеність від впливів довкілля;

- чутливість до соціально-психологічних механізмів навіювання, наслідування; поєднання інтеріоризаційних та екстеріоризаційних механізмів ідентифікації. Ці механізми соціалізації дають можливість розвиватися, рефлексувати і відповідати соціальним очікуванням суспільства [14, с. 19].

Психологи, які наголошують на виникненні нової соціальної ситуації розвитку, виокремлюють внутрішню позицію старшого дошкільника стосовно інших людей, яка характеризується усвідомленням власного “Я” та своїх учинків, інтересом до світу

дорослих, їхньої діяльності та стосунків [4; 14]. У взаємодії дошкільника із суспільним довкіллям, що виявляється у безпосередньому спілкуванні з дорослими, в іграх і змаганнях з однолітками, у процесі різних видів дитячої діяльності, в оволодінні навчальною діяльністю розвиваються образні форми пізнання природного, предметного та суспільного довкілля та власного “Я”. Соціальна та емоційна активність реалізує потребу дитини бути суб’єктом освоєння світу людей, культури, власної життєдіяльності.

З часу вступу дитини до школи започатковується соціальне навчання. Як стверджує Н. Лавриченко: “Педагогічним завданням шкільної соціалізації на цьому етапі є утвердження, коригування та розвиток базової системи життєвих відносин та орієнтацій (атитюдів) чуттєвості, інтелекту та волі, формування нахилів та вподобань соціальних інстинктів та пристрастей, утвердження соціальної форми сприйняття, переживання усвідомлення та задоволення потреб та інтересів” [7, с. 87]. Провідними різновидами соціалізаційної діяльності є спілкування, учіння та навчання.

Основні зміни у свідомості 6–10-річних дітей зумовлені вступом до школи та навчанням у ній. Вікові характеристики розвитку особистості, як зазначають психологи, неподільні із соціальною ситуацією розвитку та провідною діяльністю молодшого школяра:

- новоутвореннями є довільність, внутрішній план дій та рефлексія;
- розвиток особистості відбувається у складній системі його взаємин з батьками, вчителем, однолітками й іншими дітьми;
- провідні потреби – пізнавальні;
- учень засвоює систему моральних норм, по-різному будує свою поведінку в різних напрямках взаємин;
- самооцінка вирізняється зниженою стабільністю й залежить від оцінок учителя [4, с. 368].

У межах навчальної діяльності складаються психічні новоутворення, що характеризують найбільш значимі досягнення у розвитку молодших школярів і є основою, яка забезпечує розвиток на наступному віковому етапі. Крім того, у навчальній діяльності формується і реалізовується ставлення до себе, до світу, до суспільства тощо. Аналізуючи специфіку шкільного навчання Н. Лисенко акцентує увагу на його соціальній характеристиці: “Зміни у житті дитини зі вступом до школи вимагають компетентності у різних сферах життєдіяльності, наявності тих базових якостей, які забезпечать її безболісне входження у різні соціальні групи та особистісну

самореалізацію” [10, с. 44]. Завдяки усвідомленому, цілеспрямованому засвоєнню соціокультурного досвіду у різних видах й формах суспільно-корисної, пізнавальної, теоретичної та практичної діяльності молодший школяр розвивається і формується як особистість.

Отож, навчальна діяльність має яскраво виражену суспільну значущість і ставить дитину в нову позицію стосовно дорослих і однолітків, змінює її самооцінку, перебудовує взаємини в сім'ї. З цього приводу Д. Ельконін зазначав: “...саме тому, що навчальна діяльність є суспільною за своїм змістом (у ній відбувається засвоєння усіх надбань культури та науки, нагромаджених людством), суспільною за своїм сенсом (вона є суспільно значущою і суспільно оцінюючою), суспільною за своїм виконанням (виконується відповідно до суспільно вироблених норм), вона є провідною у молодшому шкільному віці, тобто у період її формування” [5, с. 85].

Навчальна діяльність забезпечує соціокультурний розвиток дитини у таких формах: когнітивній, емоційно-ціннісній, поведінковій.

Когнітивний аспект соціокультурного розвитку виявляється у мовленнєвій компетентності; системі знань та уявлень дитини про власну культуру, традиції, звичаї, історію рідного краю; усвідомленні духовних цінностей і культурних надбань людства.

Емоційно-ціннісна складова, у широкому розумінні, віддзеркалює ставлення дитини до суспільства, конкретніше – сприймання себе та інших людей; орієнтування на загальнолюдські норми та цінності; готовність до усвідомленого сприймання і збереження духовних надбань свого народу й толерантне відношення до етнокультури інших народів.

Урахування моральних норм, цінностей у повсякденному житті в школі і вдома, уміння будувати поведінку відповідно до культурних норм і правил характеризує поведінкову складову соціокультурного розвитку.

Соціокультурний аспект наступності у вихованні дошкільників та молодших школярів передбачає аналіз соціальних стосунків, в які вступає дитина. Психологи виділяють системи “дитина – одноліток”, “дитина – дорослий”. [4; 9; 16].

Метою спілкування старшого дошкільника з дорослими та однолітками є засвоєння еталонів соціальних норм поведінки, яким необхідно підпорядковувати свою поведінку. Основні моральні норми і вимоги, засвоєні дошкільником, визначають успішність встановлення

нових взаємовідносин з оточуючими під час навчання у початковій школі. У дітей молодшого шкільного віку спостерігаємо зміну життєвої позиції, розвиток соціально значущих якостей особистості: “...дитина оволодіває умінням та навичками підтримки та збереження міжособистісної злагоди, запобігання та мирного розв’язування конфліктів; здатністю брати до уваги думку товаришів та опонентів; орієнтацією на дорослого як носія суспільних еталонів та морального авторитета” [11].

Для організації ефективного спілкування з дітьми педагог повинен знати, чого чекають від нього вихованці, враховувати їх потреби у спілкуванні з дорослими, розвивати їх: “Педагогічно правильне спілкування з дітьми у "зоні найближчого розвитку" суттєво сприяє реалізації їхніх потенційних можливостей, готує до нових складніших видів діяльності. Форма і зміст його обумовлюються завданнями, які педагог намагається розв’язати у роботі з дошкільниками” [12].

Як вказує М.Савчин: “Фактором розвитку особистості молодшого школяра є не стільки навчальна діяльність, скільки ставлення дорослих до успішності, дисциплінованості, старанності дитини” [16, с.174]. Учитель стає центром соціальної ситуації розвитку. В.Мухіна підкреслює, що “тільки вчитель, ...висуваючи вимоги до дитини, оцінюючи її поведінку, створює умови для соціалізації дитини... Учитель стає для дитини фігурою, що опосередковує її психологічний стан не тільки у класі, у спілкуванні з однокласниками, його вплив сягає й відносин у сім’ї. Сім’я щодо дитини стає центрованою на навчальній діяльності, на стосунках дитини з учителем та однокласниками” [9, с.225].

Позиція вчителя стосовно дитини відрізняється від позиції батьків чи вихователя з дитячого садка: “Стосунки школяра з учителем складаються тільки в процесі навчальної діяльності, є жорстко регламентованими організацією шкільного життя, а відповідно – більш діловими і стриманішими. У зв’язку з цим дуже важливими для педагога є знання особливостей дошкільника, щоб уже в перші дні навчання допомогти йому повноцінно включитися в нове життя” [16, с.175].

Система “дитина – одноліток” в початковій школі також зумовлена зміною соціальної ролі, появою нових обов’язків. Становлення і розвиток особистості у молодшому шкільному віці, як зазначають психологи, охоплює низку фаз – адаптація (приспосовування до нових соціальних умов), індивідуалізація (вияв своїх

індивідуальних можливостей і особливостей) та інтеграція (включення у групу ровесників) [16, с.175]. Відповідно, на першому етапі дитина захоплена лише навчанням, мало вступає в контакт з однолітками. Стосунки молодших школярів з однолітками регламентовані переважно нормами “дорослої” моралі, тобто успішністю у навчанні, виконанням вимог дорослих. Характерною ознакою взаємин молодших школярів є те, що їхня дружба заснована, як правило, на спільності зовнішніх життєвих обставин і випадкових інтересів (сидять за однією партою, живуть в одному будинку, в одному мікрорайоні тощо).

Значущість взаємин з однолітками збільшується до закінчення молодшого шкільного віку. Тепер для молодших школярів стає значущою не тільки оцінка дорослого, а й думка товаришів. Відносини із однолітками поступово набувають для молодшого школяра більшої цінності, він гостріше переживає за оцінку товаришами своїх дій, прагне домогтися їх схвалення і тим самим зайняти певне місце в групі однокласників. До четвертого класу з'являється нова мотивація міжособистісних виборів, зв'язана з оцінкою особистісних якостей.

У контексті нашого дослідження виникає потреба визначити роль педагога у процесі соціокультурного розвитку дошкільників та молодших школярів. Ще Л. Виготський вказував: “В основі виховного процесу повинна бути власна активність дитини, і все мистецтво педагога полягає у спрямуванні і регулюванні цієї діяльності... Учитель, з психологічної точки зору, організовує виховний простір, контролює взаємодію і взаємовплив середовища і дитини...” [3, с. 52].

І. Рогальська, вивчаючи проблему соціалізації дітей дошкільного віку, зазначає: “Соціально-педагогічний супровід соціалізації передбачає рух разом із дитиною, поруч із нею, тому акцент ставиться не на вплив, а на створення соціального простору дитинства, який пропонуємо розглядати як простір соціального світу, що зумовлює процес соціалізації особистості дитини” [14, с. 25]. Вважаємо, що педагогічний супровід передбачає формування здатності дітей самостійно планувати свій життєвий шлях, організовувати життєдіяльність та вирішувати проблемні ситуації, а також готовність педагога вчасно і адекватно реагувати на ситуації емоційного дискомфорту дитини.

Відповідно, виникає необхідність у цілеспрямованій діяльності щодо створення виховного середовища у дошкільних закладах освіти та початковій школі. Виховна позиція педагога включає такі аспекти: психологічна та професійна готовність до взаємодії з дитиною,

дитячим колективом; стимулювання прояву виховного потенціалу сім'ї вихованця, представників соціуму, соціальних спільнот, з якими стикається дитина; здатність розвивати свої професійні та моральні якості залежно від потреб вихованців, вимог суспільства тощо. Отже, завдання педагога – перетворення соціальної ситуації розвитку дитини в чинник особистісного становлення.

Щодо реалізації наступності між дошкільною та початковою ланками освіти, Н. Бондаренко та Н. Ляшова виділяють групи умінь, які необхідні педагогам у практичній діяльності:

- аналітичні – може виділити, розглянути причини й наслідки нерозв'язаних проблем наступності, діагностувати готовність дитини до шкільного навчання, правильно ставити завдання наступності й розв'язувати їх, підходити до розв'язання проблем наступності з різних позицій;

- прогностичні – може вибирати форми роботи відповідно до мети наступності й форм взаємодії вихователів із учителями початкових класів, прогнозувати результати діагностик готовності дітей до шкільного навчання, планувати роботу з батьками;

- проектні – може виявляти і точно формулювати конкретні завдання реалізації наступності дошкільного та початкового навчання, проектувати особистісний розвиток дитини і прогнозувати результати підготовки до шкільного навчання, обумовлено підбирати засоби, методи та форми роботи з дітьми;

- рефлексивні – може адекватно аналізувати реалізацію комплексу практичних дій щодо наступності, аналізувати ефективність форм, методів і засобів підготовки дитини до шкільного навчання, їхню відповідність віковим й індивідуальним особливостям дітей дошкільного віку;

- організаційні – має здатність привертати увагу дітей і їхніх батьків до необхідності підготовки до школи, запрошувати їх до цього процесу, управляти процесом з формування загальної і спеціальної готовності дітей до шкільного навчання, приймати рішення й знаходити найбільш ефективні засоби педагогічної взаємодії;

- інформаційні – має здатність логічно, лаконічно, оперативно збирати інформацію, інтерпретувати знання, які вже засвоєні у процесі реалізації наступності;

- комунікативні – має здатність моделювати спілкування з дітьми, батьками, колегами, встановлювати емоційний контакт з дитиною, володіти вербальними і невербальними засобами

спілкування, створювати приємний клімат у групі, який буде відповідати творчому самовираженню дитини [2, с. 23].

Як свідчать офіційні документи, співпраця вихователів дошкільних закладів із учителями початкових класів у контексті наступності повинна здійснюватися за інформаційно-просвітницьким, практичним та методичним напрямками.

Інформаційно-просвітницький – ознайомлення педагогів дошкільної та початкової ланок загальної середньої освіти з поняттям наступності як педагогічного феномену, завданнями здійснення наступності в навчанні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, шляхами її реалізації.

У контексті соціокультурного розвитку дітей педагоги ознайомлюються з соціальною ситуацією розвитку дошкільників та молодших школярів, визначають спільні і відмінні риси, визначають способи їх урахування у практичній діяльності.

Практичний – попереднє ознайомлення вчителів зі своїми майбутніми учнями, кураторство вихователем своїх колишніх вихованців – першокласників.

На значущість практичного напрямку наступності вказують психологи: “Там, де вчителі початкових класів підтримують тісний зв’язок з дошкільними установами і попередньо знайомляться з майбутніми учнями, значно менше часу потрібно для взаємної адаптації, вища успішність у першому півріччі. Такі показники досягаються за рахунок більш досконалого знання педагогом кожної дитини, її сильних і слабких сторін і врахування цього у своїй роботі” [4, с. 336].

Методичний – передбачає ознайомлення освітян зі змістом, методами й формами навчально-виховної роботи в дошкільних навчальних закладах і початковій школі [6]

Щодо змісту, форм і методів реалізації наступності у соціокультурному розвитку дітей, вихователі дошкільних закладів використовують гру і спілкування, як провідні способи соціалізації. Цей період ще називають періодом “соціальної гри”. Важливим при цьому є стимулювання соціальної активності дитини – вона повинна відчувати себе активною дійовою особою у ігрових та уявних ситуаціях, а також у реальних життєвих подіях і соціальних стосунках.

Отже, соціокультурний аспект наступності педагог реалізує шляхом використання механізмів педагогічного і соціально-психологічного спілкування з дітьми та їх батьками, урахування вікових характеристик соціального розвитку дітей, створення умов для

успішної адаптації старших дошкільників до навчально-виховного процесу початкової школи.

На підставі теоретичного аналізу означеної проблеми виокремлюємо педагогічні умови реалізації наступності у соціокультурному розвитку дошкільників та молодших школярів:

1) забезпечення неперервності освіти на основі узгодженості, перспективності, реалізації потенціалу всіх компонентів педагогічної системи (мета, завдання, зміст, методи і форми виховної діяльності) у дошкільній та початковій ланках освіти;

2) формування якостей дошкільника, необхідних для успішного включення у соціальне середовище початкової школи, оволодіння новими способами діяльності: активності, ініціативності, допитливості, самостійності, довільності у поведінці, емпатії тощо;

3) особистісний розвиток дитини, який передбачає формування соціальної та комунікативної компетентності, що виявляються у здатності до самостійного вирішення поведінкових і практичних завдань у процесі засвоєння дошкільником і молодшим школярем соціально значимої діяльності;

4) добір оптимальних форм, засобів, прийомів соціального розвитку дитини й дотримання логічної послідовності у процесі соціально-педагогічного супроводу наступності у соціальному розвитку дошкільників і молодших школярів;

5) адаптація розроблених програм, методик соціокультурного розвитку дітей до умов конкретного навчально-виховного закладу та виховних завдань, що враховують соціальну ситуацію розвитку дитини, її мікросередовище.

Отже, необхідність забезпечення наступності у навчанні й вихованні дошкільників та молодших школярів задекларована у нормативних документах, обґрунтоване у низці наукових досліджень. Успішність реалізації соціокультурного аспекту проблеми наступності залежить від рівня організації виховного простору сучасних закладів освіти, педагогічного супроводу процесу соціалізації дітей дошкільного і молодшого шкільного віку, міжособистісної взаємодії дітей з дорослими та однолітками, засвоєння внаслідок цього соціокультурного досвіду.